

hrn spoločenských vzťahov, záujmov, potrieb, túžob.

Dôsledne dialektický je atorkin prístup k vysvetľovaniu „dvojakej“ povahy umenia. Umenie, hoci získalo relatívnu samostatnosť (ako podmienku pre plnenie svojej špecifickej sociálnej funkcie — rozvíjania estetického vzťahu), nepredstavuje izolovaný, do seba uzavretý systém, ale naopak, udržuje si počas celého vývoja aj určitú spätosť s materiálnou produkciou, s materiálnym životom spoločnosti; umenie si zachováva podstatné pôsobenie na vývoj estetickej činnosti v systéme materiálnej výroby. Prakticko-predmetná činnosť, ktorá mu bo-

la východiskom, ho napokon určitými momentmi, stránkami do seba opätovne vstrebáva, a to nielen priamo a bezprostredne, ale aj sprostredkované.

Z takýchto pozícií vystupuje autorka proti buržoáznym teóriám izolacionizmu, proti úsiliu vytvárať koncepcie „čistého umenia“ zbaveného „záťaže“ materiálnej produkcie. Súčasne autorka kritizuje rôzne tendencie deestetizácie spoločenskej výroby i spoločenského života vo všetkých jeho prejavoch. Novikovovej sa podarilo nastoliť súhrn aktuálnych problémov, ktoré však potrebujú ešte ďalšie rozpracovanie.

Etela Farkašová

ŠTÚDIA O CELOSTNOSTI ČLOVEKA A JEHO DIELA

M. ČIČILLA, Človek a kultúra. Celosť človeka ako kritérium kultúrnych hodnôt. Bratislava, Pallas (1979), 175 s. Ilustrované.

Pred istým časom vydavateľstvo Pallas svojou 270. publikáciou obohatilo našu domácu odbornú knižnú spisbu o nové dielo i o nové meno. Mladý slovenský filozof Martin Čičilla sa prezentoval našej čitateľskej verejnosti prvou knižnou prácou *Človek a kultúra*. Pojednáva v nej o integrálnom predmete, ktorý leží na pomedzí viacerých — tradične vyčleňovaných i nedávno konštituovaných — vedných disciplín: filozofie, umenovedy, sociológie, vedeckého komunizmu i teórie kultúry. Týmto svojim charakterom Čičillova práca výrazne prekročila tradičný edičný rámec vydavateľstva Pallas.

Človek a kultúra je téma, ktorú možno spracovať z hľadiska na rozsiahlosť denotovaných skutočností, resp. z hľadiska na polysémantickosť obidvoch vzťažných pojmov v rozdielnych rovinách rozličnými spôsobmi [pojmoslovne-terminologicky, historicky, komplexne i prierezovo] a tiež

s rozdielnymi autorskými zámermi [podať dejiny teoretických spracovaní uvedeného problému, podať jeho všeobecnú analýzu na úrovni najabstraktnejších určení, pochopiť jeho špecifikum v niektorých či v jednej jeho osobitnej historickej forme atď.]. Vzhľadom na rozmanitosť možných prístupov je každé spracovanie tejto témy vystavené nebezpečenstvu nepochopenia autorovej základnej intencie a následnému odsúdeniu pre nesústavnosť, neúplnosť, pre nezodôvodnený výber aspektu celej problematiky a pod.

„Kritický“ recenzent totiž vždy môže ľahko „dokázať“, že v danom texte sa dostatočne nerozvíjajú tie momenty, ktoré on považuje za centrálné, a preto hodné väčšej pozornosti a pod. Hodnotenie každého jednotlivého monografického spracovania témy človek a kultúra je teda vždy veľmi silne závislé od stanoviska, z ktorého sa posudzuje.

Ak máme dostať autorovmu úsiliu

o komplexnosť, nemôžeme jeho prácu posudzovať zo stanoviska niektorej akademicky chápanej, ostro ohraničenej vednej disciplíny, ale musíme nájsť stanovisko, ktoré by v sebe dialekticky zovšeobecňovalo, zjednotilo a prekonávalo stanoviská jednotlivých vied vzatých o sebe. Domnievam sa, že týmto stanoviskom je stanovisko vedy o socializme (komunizme), t. j. stanovisko praxe. Je to napokon v zhode s postojom samého autora. Na Čičillovej práci je treba oceňiť, že sa neusiluje o školometský, esoterický výklad zvolenej problematiky. Netratí svoje sily a čitateľov čas siahodlhými a bezvýslednými pojmoslovnými a definičnými spormi a objasňovaniami. Nejde mu o slová, ale o sám predmet, ktorého sa snaží zmocniť jestvujúcim slovníkom so všetkými kladmi i záporni, ktoré s tým, pravdaže, súvisia. Nejednen čitateľ bude preto možno sklamaný, že v Čičillovej práci nenájde žiadnu novú explicitnú definíciu „kultúry“, „kultúrnej hodnoty“ a pod. Tento Čičillov prístup v určitom zmysle uberá jeho knihe na *skutočnej* vedeckosti, ktorej predpokladom (nevyhnutným, no nie dostačujúcim) je jasnosť, ostrosť a jednoznačnosť používaných termínov, čo sa dá zabezpečiť práve pomocou explicitných definícií. Zároveň ju štýlovo približuje k vedeckej publicistike, vtlačá jej charakter blízky vedeckej eseistickej tvorbe. Toto samo osebe je v našich pomeroch *kladom*, ako to potvrdzuje aj dobrý odyt recenzovanej publikácie.

Základný zámer celej Čičillovej práce — ktorý podľa môjho úsudku čitateľovi neobjasňuje podtitul *Celostnosť človeka ako kritérium kultúrnych hodnôt* — je totiž možno vyjadriť takto:

V dejinách európskeho humanizmu sa neustále objavuje ako *idée fixe*, ako neustále sa vracajúca predstava všestranne harmonicky rozvinutého člo-

veka ako cieľa i zmyslu dejinného pohybu. V našich súčasných — socialistických — spoločenských podmienkach je dôležité a zároveň aj možné plnšie pochopiť a konkrétnejšie rozvinúť podstatu koncepcie celostného, „totálneho človeka“ (Marx). Alebo inak. Pre plné teoretické a praktické zvládnutie otázky celostnosti človeka a jeho diela i harmonickosti rozvoja jeho osobnosti — čo je jednou zo základných úloh etapy budovania rozvinutého socializmu — je potrebné využiť, zúročiť všetky výdobytky predchádzajúceho humanistického myslenia (poznania), ktorému sa v rozličnej podobe a v rozličnej miere podarilo osvetliť podstatu otázky totality človeka a jeho diela.

Vzhľadom na tento základný zámer autor sa neusiluje o detailné exegetické analýzy jednotlivých historických koncepcií celostnosti človeka — čo napokon v relatívne útlej knihe ani nie je dosť dobre možné — ale snaží sa „vyčítať“ z nich, vyťažiť z nich čo najviac pre pochopenie náročných úloh, ktoré stoja pred našou spoločnosťou. V prvých dvoch častiach mu preto ide predovšetkým o zdôraznenie, podchytenie jednotlivých abstraktných momentov celostnosti človeka (a jeho diela), momentov, ktoré našli svoj teoretický výraz v predchádzajúcom uvažovaní o tejto otázke, momentov, ktoré môžu pomôcť i dnes pri orientácii v zložitom zápase o postupné pretváranie celej spoločenskej skutočnosti tak, aby každý človek, každý pracujúci človek mohol rozvinúť totalitu svojej bytosti.

V druhých dvoch častiach sa pozornosť presúva na užšie otázky umenia, a to jednak na analýzu niektorých prejavov dezintegrácie človeka, ktorá nachádza svoj výraz v súčasnom (výtvornom) umení v buržoáznej spoločnosti, jednak na rozbor niektorých názorov E. Fillu na vnútorné zákonitosti

vývinu [výtvarného] umenia. Ak v prvých dvoch častiach vystupujú do popredia otázky všeobecného, eticko-filozofického charakteru, v záverečných dvoch sa autorova pozornosť zúžuje na umenie ako na špecifickú a výraznú oblasť ľudskej tvorby.

Môžeme teda povedať, že Čičilla komponuje svoju prácu ako tetraptych. Text člení do štyroch voľne naväzujúcich častí (a dvoch exkurzov), v ktorých postupne preberá

— vklad antických mysliteľov do riešenia problému celostnosti človeka;

— Marxovu myšlienkovú iniciatívu pri riešení uvedeného problému;

— obraz rozkladu totality človeka v podmienkach buržoáznej spoločnosti a jeho odraz v umení i teórii umenia;

— a napokon, Fillovu koncepciu umenia (a jeho dejín).

Takýto tetraptychový charakter práce, ktorá nie je príliš rozsiahla (tvorí ju asi 7 autorských hárkov textu), umožnil síce autorovi uvažovať o viacerých, navzájom len voľne spojených aspektoch témy človek a jeho dielo, no na druhej strane u čitateľa vytvára dojem prílišnej roztrieštenosti a letmosti spracovania. (V dnešných pomeroch, kedy napr. skúmanie jednotlivých špeciálnych problémov vzniku a rozvoja Marxovej teórie vynáša za celé rozsiahle monografie, je iste odvážne pokúšať sa zreprodukovať Marxovu „filozofiu človeka, jeho hypotetického projektu všestrannej ľudskej emancipácie“ v rozsahu neceljej jednej kapitoly. Výsledkom musí nutne byť len tézovitá alebo informatívne podanie zložitej a rozsiahlej látky.) Zo zvolenej architektoniky celej práce Čičillovi nutne vyplynul i rekapitulčný až apostrofický charakter výkľadu jednotlivých aspektov komplexnej problematiky človeka a kultúry. Inak povedané, v relatívne krátkych kapitolách sa autorovi nemohlo podariť objasniť čitateľovi hlbokú a skry-

tú „logiku problému“, resp. podstatu jeho chápania u iných autorov. Tetraptychový princíp výstavby Čičillu prinútil, aby vykladal svoju „logiku“ predmetu, svoje videnie a čítanie vybraných otázok. Čitateľovi prináša predložená práca blýskavé myšlienky (o malomeštiactve, bohatstve, spôsobe, života), bystré postrehy (o funkcii umenia, o význame antickej filozofie v myšlienkovom rozvoji Marxa) i podnety na aktualizáciu (antická kalokagathia). To všetko však bez dostatočne vyznačenej a čitateľovi prístupnej vnútornej väzby. Ak sme teda označili predloženú prácu „umenovednou“ terminológiou za tetraptych, tak sa žiada ešte jedno upresnenie — je to *mozaikový tetraptych*, ktorý zaujme svojím námetom i autorovou publicistickou odvahou, ale ktorý nie je dostatočne vnútorne vyvážený a zakotvený, ktorého základná, nosná téza, plnšie ozmysľujúca jednotlivé komponenty mozaiky, nie je celkom jasná. Pri tomto konštatovaní je však našou povinnosťou brať do úvahy to, že recenzovaná práca je Čičillov debut, ktorý mu v istom zmysle dáva oprávnenie na naznačený charakter celej publikácie.

Pozrime sa teraz ešte trochu bližšie na niektoré predmetné tvrdenia v recenzovanej práci v perspektíve naznačeného stanoviska.

V prvej časti, kde autor načrtáva vývin antických názorov na dokonalosť, celostnosť človeka a s ňou úzko spätú koncepciu podstaty umenia, veľká pozornosť sa venuje gréckej (aristotelovskej) predstave stredy ako miery dokonalého bytia. Čičilla dôrazne upozorňuje, že pre Grékov stred „nikdy nebol vonkajší vzťahový systém referencií“, pretože stred sa nedá človeku zvonku a násilím nadekrétovať. „Miera, poriadok, ich stred sú pre človeka AGÓN, agonické, t. j. sú mu dané len potenciálne. Musí si ich vy-

tvoriť zápasom, „súťažou.“ [s. 26] Antická predstava stredú teda nemá nič spoločné s malomeštiackou zlatou strednou cestou, ktorá je „tragickým nepochopením stredú ako miery“ [s. 28] Antická koncepcia stredú ako miery nemá nič spoločné so zlatou strednou cestou filistra a malomeštiaka, ktorá sa dokonale vyhýba akýmkoľvek ťažkostiam, ktorá je bezpečná, ale len preto, že uhýba pred rizikami plného, bohatého, zápasom naplneného života. Na rozdiel od takého vulgárneho chápania stredú ako sivého priemeru je grécky stred miery angažovaným stredom plného, všestranného, úplne sa rozvíjajúceho a naplňajúceho života v boji proti nebezpečenstvám jednak prestreľovania, nemiernosti a nenáležitosti, jednak proti nenaplneniu, podpätiu a nenasýtenosti.

Kedy a v ktorej spoločnosti bolo potrebné a možné, aby si všetci ľudia osvojili práve toto antické chápanie bohatého, zmysluplného života, než je to dnes v našej socialistickej prítomnosti? Samozrejme, že toto hlboko ľudské chápanie života sa neosvojuje a nerealizuje v činnosti všetkých pracujúcich samo od seba, ale že vyžaduje neustálu a cieľavedomú osvetovú a propagačnú prácu práve tak ako aj „tvorivú organizačnú prácu“ (Lenin), aby stále väčší počet ľudí chcel, vedel a mohol takto žiť.

V druhej časti — venovanej vysvetleniu Marxovej koncepcie človeka a jeho odcudzenia v buržoáznej spoločnosti, resp. predpokladov a možností ľudskej emancipácie — autor opäť nezostáva len pri nezainterosovanom, sterilnom výklade z dejín teórie, ale celkom logicky prechádza k skúmaniu našej súčasnosti. Za prvoradú úlohu tu Čičilla považuje — s čím možno len súhlasiť — komplexný výskum spôsobu života nášho obyvateľstva, z ktorého si on sám vybral na spracovanie — v súvislosti s jeho rozborom antic-

kých i Marxových názorov na totalitu ľudskej bytosti — jeden závažný aspekt, a to „spoločenskú funkciu bohatstva“ [s. 76]

Analýze konkrétnejších problémov z tohto okruhu — na rozdiel od úvah z iných kapitol — predchádza explicitné definičné vymedzenie bohatstva. Túto časť autor končí interpretáciou dvoch známych myšlienok z Marxových prác. Pojmovošľavná „benevolencia“, ktorú sme už spomínali, vybrala si svoju negatívnu daň práve tu. Čo rozumie pod „kategóriou bohatstva, ktoré tvorí jednota kvalitatívnej a kvantitatívnej stránky jeho špecifických foriem, hodnoty materiálnej a duchovnej povahy, ktoré človek apercipuje a zmnožuje v praktickej predmetnej spoločenskej činnosti, v procese všestranného zospoločnenšenia svojich bytostných síl a ktoré sú súčasne prostriedkom univerzálneho rozvoja ľudských potrieb a schopností!“ [s. 76]

O pár stránok ďalej, ale v tej istej práci môžeme čítať súhlasné uvádzanie Marxovho výroku, že bohatstvo je realiter *totalita ľudských bytostných síl* a nie súhrn hodnôt. Zdá sa preto, že Čičillovo vymedzenie bohatstva je totožné s tým, čo sa svojho času traktovalo a neskôr kritizovalo ako sumatívne chápanie kultúry. Je teda otázkou, prečo autor pod kepienkou „bohatstva“ vnáša opäť starý obsah. Ďalšie úvahy „o spoločenskej funkcii bohatstva“ sú potom celkom nutne ovplyvnené týmto autorovým vymedzením a redukujú sa preto na rozbor funkcií „umeleckej kultúry“, umenia, resp. predmetných umeleckých hodnôt v našej spoločnosti. Vlastná problematika bohatstva, ktorá v socializme stratila výsostne ekonomickú povahu, problematika, v ktorej sa vyžaduje objasnenie historicky konkrétnej sociálnej formy, ktorú nadobudlo bohatstvo v období budovania novej komunistic-

kej spoločnosti, práve tak ako analýza predpokladov a mechanizmov jeho produkcie a reprodukcie i dôsledkov, vyplývajúcich z tejto novej sociálnej povahy bohatstva pre individuálny život ľudí v socializme, to všetko vypadlo a zostalo nepovšimnute. A tak nábeh, ktorý je v Čičillovej práci obsiahnutý v podobe stotožnenia bohatstva a kultúry, zostáva nerozvinutý.

Záverom sa žiada povedať, že recenzovaná práca je v našej domácej produkcii pionierskym krokom do neznáma, a preto ju treba privítať. Čičilla zaujme svojou otvorenosťou, odvahou vyhotorene formulovať a riešiť jednotlivé problémy. Celková šírka mozaiky náhodného čitateľa iste pre-

kvapí. Odborníka zase prinúti zamyslieť sa nad nadhodenými a nedoriešenými otázkami, prinúti ho hlbšie skúmať zdôvodnenie jednotlivých odpovedí, ktoré autor predkladá. Aj keď možno mať kritický názor na metódu spracovania komplexnej témy človek a kultúra a nesúhlasí s jednotlivými predmetnými tvrdeniami, ktorých by bolo možné vymenovať celý rad, je nutné povedať, že Čičillova prvotina obohatí každého, kto si dá námahu ju celú preštudovať. Odmenou za toto úsilie bude čitateľovi i dráždivé tušenie, že už vie, prečo má práca podtitul *Celostnosť človeka ako kritérium kultúrnych hodnôt*.

Svätopluk Zeman

SPOR O VÝCHODISKO VEDECKÉHO POZNANIA

M. BUHR — J. SCHREITER, Erkenntnistheorie — kritischer Rationalismus — Reformismus. Zur jüngsten Metamorphose des Positivismus. Akademie-Verlag, Berlin 1979, 96 s.

Komplexný výskum vývinu vedeckého osvojovania si sveta človekom dnes predstavuje jednu z hlavných orientácií filozofického skúmania vôbec. Podčiarkuje sa *komplexnosť* tohto výskumu. Za nami je doba, kedy sa výskum vedy obmedzoval len na gnozeologickú, logickú, psychologickú, sociologickú, špeciálno-historickú atď. analýzu. Čoraz vehementnejšie uplatňovanie antirezortizmu a antiredukcionizmu v prístupe k čoraz zložitejšiemu komplexu materiálnych a ideálnych činností a špecializovaných inštitúcií súborne označovanému ako vedecké osvojovanie sveta však vôbec neznamená aj tendenciu k princípálnej (svetonázorovej, ideologickej, metodologickej) zhode v názoroch na vedu, prípadne na jej zložku — vedecké poznávanie, ale naopak, k vyostrovaniu polemiky. Vedecké osvojovanie si sveta človekom sa tematizuje na pozadí celej situácie, do ktorej je zasade-

né a touto situáciou je konkrétne-historická spoločensko-ekonomická realita. Z toho vyplýva, že výskum vedy [vedeckého osvojovania sveta] sa nemôže vyhnúť ani páľčivým otázkam funkcie vedy v triedne štruktúrovanej spoločenskej realite a otázkam koncepcie spoločenského využitia vedeckých výtvarov.

To, že vyostrovanie polemiky okolo vedy nie je následkom iba vyostrovania akademických sporov, ale následkom zostrujúceho sa triedneho boja medzi svetovými spoločenskými sústavami, nie je tajomstvom ani pre tých „najakademickejšie“ orientovaných buržoázných vedeckých a filozofických pracovníkov. Prejavuje sa to v ich cieľavedomej kritike a difamácii marxisticko-leninského prístupu v ktorejkoľvek oblasti vedy a duchovného života spoločnosti vôbec, no predovšetkým v oblasti uplatňovania tohto prístupu pri *reálnej* premene života spo-